ePublishing
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 1 (1977)

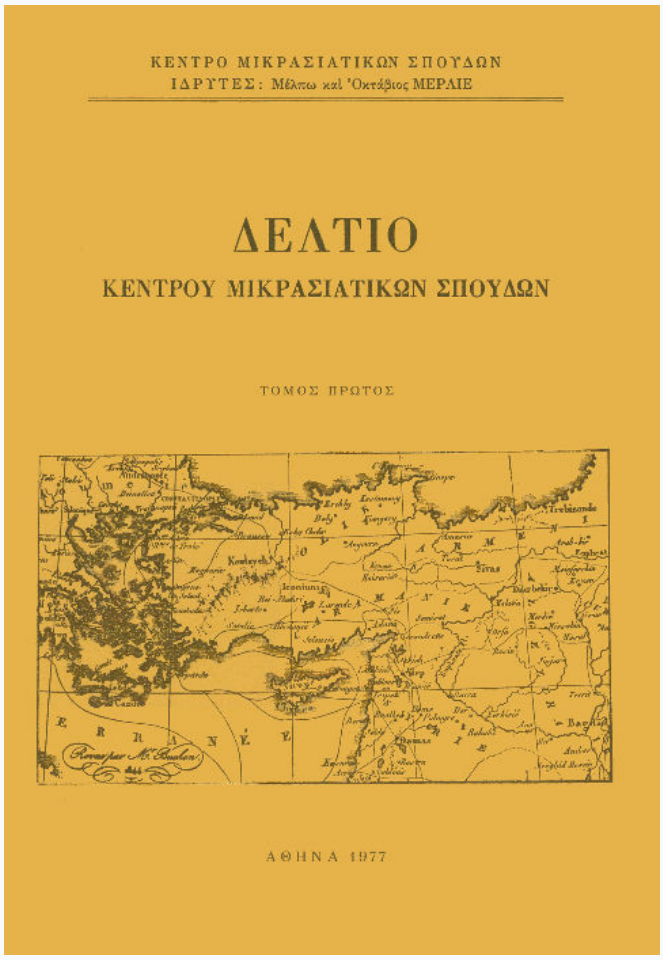

Φυλετικές μεταναστεύσεις στα Βαλκάνια και διωγμοί του ελληνισμού (1912-1924)

Α.Α. Πάλλης

doi: 10.12681/deltiokms.173

Copyright © 2015, Α.Α. Πάλλης

Άδεια χρήσης Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

Βιβλιογραφική αναφορά:

Πάλλης Α. (1977). Φυλετικές μεταναστεύσεις στα Βαλκάνια και διωγμοί του ελληνισμού (1912-1924). *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, *1*, 75–88. https://doi.org/10.12681/deltiokms.173

https://epublishing.ekt.gr | **e-Εκδότης:** ΕΚΤ | **Πρόσβαση:** 12/10/2024 12:24:52

ΦΥΛΕΤΙΚΕΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΕΙΣ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΚΑΙ ΔΙΩΓΜΟΙ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ (1912-1924)

τοῦ Α. Α. ΠΑΛΛΗ[1]

Στὴν ἱστορία τοῦ κόσμου παρουσιάζονται ἐποχὲς ὅπου, ὑπὸ τὴν πίεση ποικίλων ὁρμῶν ποὺ σχηματίζονται μέσα στὰ σπλάχνα τῶν λαῶν, ὁλόκληροι πληθυσμοὶ ἀρχίζουν ξαφνικὰ νὰ μετακινοῦνται, νὰ πλημμυρίζουν τὶς γειτονικὲς χῶρες καὶ νὰ ἐξοντώνουν ἢ νὰ ἀνακατεύονται μαζὶ μὲ τοὺς παλιοὺς κατοίκους, ἀλλάζοντας ἔτσι τὴν ἐθνολογικὴ σύνθεση τοῦ πληθυσμοῦ τῶν περιοχῶν αὐτῶν.

Τέτοια ὑπῆρξε ἡ εἰσβολὴ τῶν διαφόρων γερμανικῶν φυλῶν — Γότθων, Βισιγότθων, Βανδάλων, Λομβάρδων κλπ. — κατὰ τοὺς 5. καὶ 6. αἰῶνες μ.Χ. στὴ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία ὅπου, ἀνακατωμένοι μὲ τοὺς παλιοὺς κατοίκους, δημιούργησαν τὰ νέα ἔθνη τῆς Εὐρώπης.

Παρόμοιο φαινόμενο ἦταν ἐκεῖνο πού, στὸν 7 αἰ., ὑπὸ τὴν πίεση ἑνὸς ἰσχυροῦ θρησκευτικοῦ κηρύγματος — τοῦ Ἰσλὰμ — ἔσπρωξε τὶς ὡς τότε πρωτόγονες καὶ ἀπομονωμένες φυλὲς τῆς Ἀραβικῆς Χερσονήσου ἐναντίον τῶν ἀνατολικῶν καὶ ἀφρικανικῶν ἐπαρχιῶν τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ἐπέ-

---

1. Ἡ μελέτη αὐτὴ ἔχει γραφεῖ εἰδικὰ γιὰ τὸ Κ.Μ.Σ. πρὶν ἀπὸ 14 χρόνια (1963). Τὸ ἀντικείμενό της, ἐξαιρετικὰ εἰδικὸ ἀλλὰ καὶ συνδεδεμένο μὲ πολὺ δύσκολες στιγμὲς τῆς νεότερης ἱστορίας μας, εἶναι ἐπίκαιρο ἐξαιτίας τῆς ἔντασης τῶν ἑλληνοτουρκικῶν σχέσεων καὶ τῆς τουρκικῆς εἰσβολῆς στὴν Κύπρο. Ὁ συγγραφέας της, Α. Α. Πάλλης, δὲν ζεῖ πιά· πέθανε τὸ 1975 σὲ ἡλικία 92 ἐτῶν. Γιὸς τοῦ Ἀλ. Πάλλη, τοῦ μεταφραστῆ τῆς «Ἰλιάδας» ἐχρημάτισε πρεσβευτὴς κι ἔφερε σὲ πέρας διάφορες ἀποστολὲς ποὺ τοῦ ἀνέθεσε ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνηση σχετικὰ μὲ τὰ θέματα τοῦ διωκόμενου ἑλληνισμοῦ κατὰ τὴν περίοδο τοῦ Α' Πολέμου καὶ τὴν τραγωδία, ὕστερα, τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς. Ὁ ἴδιος, στὶς σ. 79-80, ἀναφέρει τὸ ρόλο ποὺ ἔπαιξε τότε, γεγονὸς ποὺ δείχνει τὴν ἐγκυρότητα τῶν στοιχείων γιὰ τὴ σύνθεση τῆς μελέτης του. Ἀπὸ τότε (1963) ὡς τὰ σήμερα, στὸ βαθμὸ βέβαια ποὺ μποροῦμε νὰ ξέρουμε, τίποτε δὲν ἔχει προστεθεῖ ποὺ ν' ἀλλάζει ἢ νὰ ἀμφισβητεῖ τὰ στοιχεῖα καὶ συνακόλουθα τὰ συμπεράσματα τοῦ Α.Α. Πάλλη πάνω στὸ θέμα ποὺ πραγματεύεται. Θὰ θέλαμε μόνο νὰ προσθέταμε ὅτι ὁ συγγραφέας τῆς μελέτης αὐτῆς, πέρα ἀπὸ τὴν ἐθνικοπολιτική του δραστηριότητα, ἔχει παρουσιάσει σημαντικὸ πνευματικὸ ἔργο, ποὺ ἀνάμεσά του συγκαταλέγεται ἡ ἔκδοση καὶ ὁ σχολιασμὸς τῆς «Φυλλάδας τοῦ Μέγ' Ἀλέξαντρου» (Σημ. τῆς Σύνταξης).

φερε βαθύτατες φυλετικὲς καὶ θρησκευτικὲς μεταβολὲς στὴ σύνθεση τῶν πληθυσμῶν τῆς Συρίας, Παλαιστίνης, Αἰγύπτου καὶ Βορείου Ἀφρικῆς, μέχρι τοῦ Ἀτλαντικοῦ.

Ἄλλο ἕνα τέτοιο κῦμα ἦταν ἐκεῖνο ποὺ σημειώθηκε στὴ Δυτικὴ Ἀσία κατὰ τὸν 11 αἰ., ὅταν οἱ ἐπίσης πρωτόγονες Τουρανικὲς φυλὲς τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας, περνώντας τὸν Ὄξο ποταμό, ξαπλώθηκαν διαδοχικὰ στὸ Ἰράν, τὴ Μικρὰ Ἀσία καί, ἀργότερα, σ' ὁλόκληρη τὴ Βαλκανικὴ Χερσόνησο καὶ τὴν Ἑλλάδα, ὅπου κάθισαν ἐπάνω στὸν ἐγχώριο πληθυσμὸ καὶ ἐπιφέρανε μιὰ βαθειὰ φυλετικὴ ἀλλοίωση, χωρὶς ὅμως ν' ἀπορροφήσουν ὁλότελα τοὺς ὑποταγμένους λαούς — Ἕλληνες, Σέρβους, Βουλγάρους κλπ. — καὶ τοῦτο χάρη στοὺς ἰδιότυπους θεσμοὺς τοῦ Κορανιοῦ, ποὺ ἐξαιροῦσαν ἀπὸ τὸν ἐξισλαμισμὸ τοὺς λεγόμενους «Λαοὺς τοῦ Βιβλίου», δηλαδὴ τοὺς Χριστιανοὺς καὶ τοὺς Ἑβραίους[2].

Αὐτὴ ὑπῆρξε ἡ ἄμπωτη. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ 19. αἰ. ἀρχίζει ἡ παλίρροια. Ὑπὸ τὴν ἐπίδραση νέων ἱστορικῶν φαινομένων (ὅπως τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης, τῆς «Ἀρχῆς τῶν Ἐθνικοτήτων», τῆς βιομηχανικῆς καὶ τεχνολογικῆς ὑπεροχῆς τῆς Δύσης), ἀλλὰ καὶ ποικίλων ἄλλων παραγόντων (τῆς ἀνάπτυξης τῆς Ρωσίας σὲ νέο ἰσχυρὸ κράτος καὶ τῆς ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς κατάπτωσης τοῦ Ἰσλαμισμοῦ ἐν γένει καὶ ἰδιαίτερα τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας), οἱ ὑποτελεῖς λαοὶ τῆς Ἑλλάδας, Σερβίας, Ρουμανίας καὶ Βουλγαρίας σηκώνονται ἐναντίον τοῦ κατακτητῆ καὶ ἐξολοθρεύουν ἢ ἐκδιώκουν τοὺς ἀνάμεσά τους τουρκικοὺς πληθυσμούς, ποὺ ξαναγυρίζουν στὴν ἀρχική τους ἑστία, στὴ Μικρὰ Ἀσία. Καθ' ὅλο τὸν δέκατο ἔνατο αἰῶνα καὶ τὸ πρῶτο τέταρτο τοῦ εἰκοστοῦ ἐξακολουθεῖ αὐτὴ ἡ παλίρροια, πιὸ ἔντονη ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, Σερβία καὶ Ρουμανία, πιὸ χαλαρὴ ἀπὸ τὴ Βουλγαρία.

Ἡ παλίρροια ὅμως σταματᾶ ἀπότομα τὸ 1922, μὲ τὴν ὕστατη καὶ ἀποφασιστικὴ προσπάθεια ποὺ ἀντιτάσσει τὸ Τουρκικὸ ἔθνος ὑπὸ τὴν ἡγεσία μιᾶς δυνατῆς καὶ ἱστορικῆς μορφῆς — τοῦ Μουσταφᾶ Κεμὰλ — καὶ ἀναχαιτίζει τὴν ἑλληνικὴ προσπάθεια ν' ἀνακτήσει τὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ τὴν Πόλη. Μὲ τὴ νίκη τῶν τουρκικῶν ὅπλων, οἱ ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ Ἀνατολικῆς Θράκης ἀναγκάζονται νὰ καταφύγουν στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴ φυγή τους ἐπισφραγίζει μιὰ διεθνὴς συνθήκη — ἡ Σύμβαση τῆς Λωζάννης γιὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν Ἑλληνοτουρκικῶν πληθυσμῶν τῆς 30. Ἰ α ν ο υ α ρ ί ο υ 1923 —, ποὺ ἐπικυρώνει τὴν ἐκδίωξη τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τὶς παλιές του ἑστίες στὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ Ἀνατολικὴ Θράκη, μὲ ἀντάλλαγμα ὅμως τὴν ὑποχρεωτικὴ μετανάστευση τῶν ὑπολοίπων τουρκικῶν πληθυσμῶν, ποὺ εἶχαν παραμείνει, μετὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους τοῦ 1912 - 13, στὴ Μακεδονία, Ἤπειρο, Θεσσαλία, Κρήτη καὶ τὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου.

---

2. Βλέπε Ν.Π. Ἐλευθεριάδου «Ἀνατολικὲς Μελέτες», Σμύρνη 1909, ποὺ ἐκθέτει πολὺ καλὰ τὴ νομικὴ καὶ ἱστορικὴ ἐξήγηση τοῦ ὅλου ζητήματος τῶν «Προνομίων τοῦ Γένους».

Ἔγινε τότε μιὰ γενικὴ ἐκκαθάριση λογαριασμῶν μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ἑλλάδας, ποὺ ἀφῆκε ὅμως δυὸ νησίδες — μιὰ ἑλληνικὴ στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ μιὰ τουρκικὴ[3] στὴ Δυτικὴ Θράκη — τὶς ὁποῖες ἐξήρεσε ἡ Σύμβαση τῆς Λωζάννης ἀπὸ τὴν ἀνταλλαγὴ γιὰ εἰδικοὺς λόγους.

Ἡ καταστροφὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Τουρκίας, ποὺ συνέπεσε μὲ τὴν καταστροφὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ρωσίας (Καυκάσου, Κριμαίας, Κουμπὰν καὶ Νότιας Ρωσίας) ἦταν ἕνα φαινόμενο κοσμοϊστορικό, ποὺ ἐγέννησε στὴν Ἑλλάδα τὸ λεγόμενο 'Προσφυγικὸ Ζήτημα', ζήτημα ποὺ εἶχε βαθειὲς ἐπιπτώσεις — ἐθνικές, πολιτικές, οἰκονομικὲς καὶ κοινωνικὲς — πάνω στὴ ζωὴ τῆς ἐλεύθερης Ἑλλάδας[4].

Μοῦ δόθηκε νὰ παρακολουθήσω ὁ ἴδιος ὅλες τὶς φάσεις τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ δράματος, πρῶτα στὴ Σαλονίκη, ὡς γενικὸς γραμματεὺς τῆς πρώτης «Ἐπιτροπῆς Περιθάλψεως καὶ Ἐγκαταστάσεως τῶν Προσφύγων», ποὺ ἀντιμετώπισε τὸ πρῶτο ἐκεῖνο κῦμα τῆς προσφυγιᾶς τοῦ 1914, ὕστερα, τὸ 1919 - 20, στὴν Πόλη, ὡς Κυβερνητικὸς Ἐπίτροπος στὴν «Πατριαρχικὴ Ἐπιτροπὴ Παλινοστήσεως τῶν Ἑλληνικῶν Πληθυσμῶν», ποὺ ἐπανέφερε στὶς ἑστίες τους τοὺς πληθυσμοὺς ποὺ εἶχε ἐκτοπίσει, τὸ 1915, ἡ Κυβέρνηση τῶν Νεοτούρκων ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη καὶ τὰ παράλια τῆς Προποντίδας, ἀργότερα πάλι, τὸ 1923, ὡς μέλος τῆς Ἑλληνικῆς Ἀντιπροσωπείας στὴ «Μικτὴ Ἐπιτροπὴ Ἀνταλλαγῆς τῶν Ἑλληνοτουρκικῶν Πληθυσμῶν» καί, τέλος, ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἑλληνικῆς Κυβέρνησης στὴν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν «Ἐπιτροπὴ Ἀποκαταστάσεως Προσφύγων», ποὺ διαχειρίστηκε τὰ δυὸ προσφυγικὰ δάνεια, τοῦ 1924 καὶ 1928, κατὰ τὰ χρόνια 1924 - 30.

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο, ἀπὸ τὸ 1914 μέχρι τοῦ 1930, ἐφρόντισα νὰ συλλέξω καὶ νὰ δημοσιέψω τὰ κυριώτερα στατιστικὰ στοιχεῖα, ποὺ κατόπτριζαν τὶς ἱστορικὲς αὐτὲς μετακινήσεις πληθυσμῶν στὸ βαλκανικό, μικρασιατικὸ καὶ ρωσικὸ χῶρο. Τὰ στοιχεῖα αὐτά, ποὺ δίνουν ἀνάγλυφη τὴν εἰκόνα τῶν μεγάλων ἐθνολογικῶν μεταβολῶν ποὺ σημειώθηκαν κατὰ τὰ χρόνια ἐκεῖνα στὶς γεωγραφικὲς αὐτὲς περιοχὲς τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀσίας καὶ ἐπέδρασαν βαθύτατα πάνω στὶς τύχες τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ Τουρκικοῦ ἔθνους, βρίσκονται δημοσιευμένα στὶς παρακάτω μελέτες μου:

1) Ἔκθεσις περὶ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ Προσφύγων (Ἀθῆναι, Ἐθνικὸν Τυπογραφεῖον, 1916).
2) Ἔκθεσις τῆς Πατριαρχικῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς ὑπὲρ τῶν μετατοπισθέντων Ἑλληνικῶν Πληθυσμῶν. Ἡ περίθαλψις καὶ ἐγκατάστασις τῶν ἐν Τουρκίᾳ προσφύγων τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου (1918 - 1921). Κωνσταντινούπολις, 1921.

---

3. Στὴ μουσουλμανικὴ μειονότητα τῆς Δυτικῆς Θράκης περιλαμβάνονται καὶ οἱ Πομάκοι, ἕνας μὴ τουρκικὸς πληθυσμός, ποὺ μιλάει μιὰ βουλγαρικὴ διάλεκτο.

4. Βλέπε «Les effets de la Guerre sur la population de la Grèce (Publication de la Dotation Carnegie pour la Paix Internationale, Paris 1928).

3) Περὶ ἀνταλλαγῆς πληθυσμῶν καὶ Ἐποικισμοῦ ἐν τῇ Βαλκανικῇ κατὰ τὰ ἔτη 1912 - 1920 (Κωνσταντινούπολις, Μακρίδης καὶ Ἀλευρόπουλος, 1920).
4) Στατιστικὴ Μελέτη περὶ τῶν φυλετικῶν μεταναστεύσεων Μακεδονίας καὶ Θράκης κατὰ τὴν περίοδο 1912 - 1924 (Ἀθῆναι, 1925).
5) Racial Migrations in the Balkans during the years 1912 - 1924 (The Geographical Journal, October 1925, Royal Geographical Society, London).
6) Les effets de la Guerre sur la population de la Grèce (Publication de la Dotation Carnegie pour la Paix Internationale, Paris 1928).
7) The Greek Census of 1928 (The Geographical Journal, vol. LXXIII, 1929. The Royal Geographical Society, London).
8) Les Echanges de Populations dans les Balkans (1914 - 1924). (Imprimerie Médicale et Scientifique (S.A.), Bruxelles 1931).
9) Ἡ Ἀνταλλαγὴ τῶν Πληθυσμῶν ἀπὸ ἄποψη νομικὴ καὶ ἱστορικὴ καὶ ἡ σημασία της γιὰ τὴ διεθνῆ θέση τῆς Ἑλλάδας (Ἀθῆναι, Βάρτσος, 1933).
10) Συλλογὴ τῶν κυριωτέρων στατιστικῶν, τῶν ἀφορωσῶν τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν πληθυσμῶν καὶ προσφυγικὴν ἀποκατάστασιν, μετ' ἀναλύσεως καὶ ἐπεξηγήσεων, Ἀθῆναι, 1929.
11) «Τὸ Προσφυγικὸν Ζήτημα» ὑπὸ Μ. Πασχοπούλου, τμηματάρχου τοῦ Ὑπουργείου Προνοίας (βάσει τῶν δικῶν μου πληροφοριῶν καὶ στατιστικῶν), στὴ Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια, τόμος «ΕΛΛΑΣ», σσ. 405 - 412, Ἀθῆναι 1926.
12) The Refugee Problem — Report of a Survey, by Sir John Hope-Simpson, Oxford University Press, London, 1939 (Memorandum by A.A. Pallis, p. 429 and passim).

ΠΟΣΟΙ ΗΣΑΝ ΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ;

Τὰ δημοσιεύματα τῶν ἐφημερίδων συνήθως στρογγυλοποιοῦν τὸν ἀριθμὸ τῶν προσφύγων ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ἑλλάδα μετὰ τὴ Μικρασιατικὴ καταστροφὴ γύρω ἀπὸ τὸ 1.500.000. Ὁ πραγματικὸς ὅμως ἀριθμός, σύμφωνα μὲ τὴ Γενικὴ Ἀπογραφὴ τοῦ Πληθυσμοῦ τῆς Ἑλλάδος τῆς 15ης Μαΐου 1928, ποὺ περιλαμβάνει χωριστὸ πίνακα τῶν προσφύγων κατὰ προέλευση, ἀνήρχετο σὲ 1.221.849. Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς περιλαμβάνει ὅλους τοὺς πρόσφυγες — ἀπὸ Τουρκία, Βουλγαρία, Ρωσία καὶ ἕνα μικρὸ ἀριθμὸ ἀπὸ Ἀλβανία, Σερβία καὶ Δωδεκάνησο — ποὺ ἦλθαν στὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν περίοδο 1913 - 1924.

Ὁ παρακάτω πίνακας δίνει τὴ σχετικὴ ἀνάλυση:

Ἀπὸ Τουρκία		
Μικρασιᾶτες	626.954	
Πόντιοι	182.169	
Θρᾶκες	256.635	
Κωνσταντινοπολῖτες	38.458	1.104.216
Ἀπὸ Βουλγαρία		49.027
Ἀπὸ Ρωσία		
Καύκασος	47.091	
Λοιπὴ Ρωσία	11.435	58.526

Διαφόρων προελεύσεων		
Ἀλβανία	2.186	
Σερβία	5.250	
Δωδεκάνησος	561	
Διάφοροι	2.083	10.080
		1.221.849

Οἱ Κωνσταντινοπολῖτες, κατὰ τὴ Σύμβαση τῆς Λωζάννης, δὲν ἦσαν ἀνταλλάξιμοι, ἀλλὰ μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Πόλης ἐγκατέλειψε τὴν Τουρκία κατὰ τὸ φθινόπωρο τοῦ 1922, πρὶν ἀνακαταλάβουν οἱ Κεμαλικοὶ τὴν Πόλη, ἐκ λόγων προνοίας.

Οἱ ἀπὸ Βουλγαρία μετανάστευσαν στὴν Ἑλλάδα δυνάμει τῆς Συμβάσεως τοῦ Νεϊγὺ τῆς 27ης Νοεμβρίου 1919, ποὺ προέβλεπε τὴν ἐθελουσία μετανάστευση τῶν φυλετικῶν μειονοτήτων τῶν δύο χωρῶν.

Οἱ ἀπὸ Σερβία ἦσαν οἱ Ἕλληνες τῶν περιφερειῶν Μοναστηρίου, Γευγελῆς, Στρωμνίτσης κλπ., ποὺ ἐγκατέλειψαν τὰ προσαρτηθέντα στὴ Σερβία μέρη τῆς Μακεδονίας μετὰ τὴν ὑπογραφὴ τῆς Συνθήκης τοῦ Βουκουρεστίου τοῦ 1913.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν 1.221.849 προσφύγων πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἀπολύτως ἀκριβής, γιατὶ οἱ πρόσφυγες εἶχαν συμφέρον νὰ δηλώσουν τὴν προσφυγική τους ἰδιότητα γιὰ ν' ἀποκτήσουν διάφορα ὠφελήματα ποὺ τοὺς χορηγοῦσε τὸ Κράτος.

ΑΛΛΟΓΕΝΕΙΣ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες πρόσφυγες κατέφυγε στὴν Ἑλλάδα καὶ ἕνας μικρὸς ἀριθμὸς ἀλλογενῶν προσφύγων, ποὺ συμμερίστηκαν τὴν τύχη τῶν δικῶν μας μετὰ τὴ Μικρασιατικὴ καταστροφή. Αὐτοὶ ἦσαν οἱ Ἀρμένιοι, κατὰ πρῶτο λόγο, καὶ μικρὸς ἀριθμὸς Κιρκασίων καὶ Ἀσσυρίων.

1. Ἀρμένιοι

Οἱ μὲν Ἀρμένιοι τῆς Σμύρνης καὶ λοιπῆς Δυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἦσαν περίπου 32.000. Αὐτοὺς τοὺς ἀποκατέστησε μερικῶς ἡ Ὑπάτη Ἁρμοστεία γιὰ τοὺς Πρόσφυγες τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν, ποὺ τοὺς ἐφοδίασε μὲ τὰ λεγόμενα «διαβατήρια Νάνσεν», ποὺ χορηγοῦντο στοὺς ἄνευ ἐθνικότητος πρόσφυγες. Τὰ παιδιά τους, ὅσα ἦσαν κάτω τῶν 22 ἐτῶν, ἀπέκτησαν τὴν ἑλληνικὴ ὑπηκοότητα, δυνάμει Νόμου τοῦ 1927.

Ὅσοι συμπαθοῦσαν πρὸς τὸν Κομμουνισμὸ — 6.589 — μετανάστεψαν κατὰ τὰ ἀκόλουθα χρόνια (1931 - 33) στὴ Σοβιετικὴ Δημοκρατία τοῦ Ἐριβάν, δυνάμει εἰδικῆς συμφωνίας μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Σοβιετικῆς Ἑνώσεως.

2. Κιρκάσιοι

Ένας μικρὸς ἀριθμὸς Κιρκασίων — γύρω ἀπὸ τοὺς 1.200 — ποὺ εἶχαν συμπολεμήσει μὲ τὸν ἑλληνικὸ στρατὸ στὴ Μικρὰ Ἀσία ὑπὸ τὸν Ἀνζαβοὺρ Πασᾶ, κατέφυγαν στὴν Ἑλλάδα καὶ βρίσκονται ἐγκατεστημένοι σὲ διάφορα χωριὰ τῆς Μακεδονίας (500 - 850) καὶ τῆς Θράκης (350). Οἱ Κιρκάσιοι αὐτοὶ εἶναι ἀπόγονοι ἐκείνων ποὺ εἶχαν ἐγκαταλείψει τὴν ὀρεινή τους πατρίδα στὸν Καύκασο μετὰ ἀπὸ τὸν Ρωσοτουρκικὸ πόλεμο τοῦ 1877 - 78.

3. Ἀσσύριοι

Ένας ἐλάχιστος ἀριθμὸς Ἀσσυρίων — περὶ τοὺς 400 — κατέφυγε κι αὐτὸς στὴν Ἑλλάδα. Οἱ λίγες αὐτὲς οἰκογένειες σχημάτισαν μιὰ μικρὴ κοινότητα στὸν Ἅγιο Σάββα τοῦ Πειραιᾶ. Γι' αὐτοὺς ἐφρόντισε ὁ Ὀργανισμὸς Ἡνωμένων Ἐθνῶν.

Οἱ Ἀσσύριοι, ποὺ ἀνήκουν στὴν ἀρχαία χριστιανικὴ ἐκκλησία τῶν Νεστοριανῶν, ἦσαν μιὰ πολεμικὴ φυλὴ κτηνοτρόφων, ποὺ ζοῦσαν στὴν ὀρεινὴ περιοχὴ τοῦ Χάκκιαρι, στὰ σύνορα Τουρκίας καὶ Περσίας. Κατὰ τὸν Α' Εὐρωπαϊκὸ πόλεμο ἔλαβαν τὰ ὅπλα καὶ πολέμησαν παρὰ τὸ πλευρὸ τῆς Ρωσίας, ὅταν ὁ ρωσικὸς στρατὸς προήλασε ὡς τὴν Τραπεζούντα. Μετὰ τὴν ἀποχώρηση τῶν Ρώσων (τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1917), οἱ Ἀσσύριοι ἐγκατέλειψαν τὴν πατρίδα τους καὶ καταφύγανε στὴν Περσία, ὅπου οἱ Βρεταννοὶ τοὺς ὀργάνωσαν σὲ εἰδικὸ στρατιωτικὸ σῶμα. Μετὰ ἀπὸ τὴν ἐκκένωση τῆς Περσίας ἀπὸ τὰ βρεταννικὰ στρατεύματα, οἱ Βρεταννοὶ τοὺς μεταφέρανε στὸ Ἰράκ, ὅπου ἔμειναν συγκροτημένοι ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ἀσσυριακὴ Λεγεώνα», ὡς τὴν ἀνακήρυξη τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ Ἰράκ (Φεβρ. 1931), ὁπότε, φοβούμενοι ἀντίποινα ἐκ μέρους τῶν Ἰρακινῶν, καταφύγανε στὴ Συρία, ὅπου ἡ Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν τοὺς ἐγκατέστησε στὰ Συρο-Ἰρακινὰ σύνορα, στὶς ὄχθες τοῦ ποταμοῦ Χαμπούρ.

Οἱ Ἀσσύριοι ἔχουν διατηρήσει τὴν παλιά τους θρησκευτικὴ ὀργάνωση καὶ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸν Πατριάρχη τους Μὰρ Σιμούν, τοῦ ὁποίου ἡ οἰκογένεια βρίσκεται ἐγκατεστημένη στὴν Κύπρο.

ΟΙ ΔΙΩΓΜΟΙ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Τουρκίας κατὰ τὰ ἔτη 1914 - 1922 ἔπαθε τρομακτικὴ φθορὰ λόγῳ τῶν ἀλλεπαλλήλων διωγμῶν. Οἱ Ἕλληνες τῆς Τουρκίας, σύμφωνα πρὸς τὴν Τουρκικὴ στατιστικὴ τοῦ 1912, δηλαδὴ κατὰ τὶς παραμονὲς τοῦ Α' Βαλκανικοῦ Πολέμου, ἀνέρχονταν σὲ 2.348.739[5].

5. Δὲν περιλαμβάνονται οἱ Ἕλληνες τοῦ Νομοῦ Ἀδάνων πού, κατὰ πληροφορίες τοῦ Ὑπουργείου Περιθάλψεως τοῦ 1921, ἦσαν τότε γύρω ἀπὸ τὶς 10.000.

Κατὰ τὸν πρῶτο διωγμὸ τοῦ 1914, ἂν καὶ δὲν ἔγιναν τότε σφαγές, ἕνας ἀριθμὸς 86.363, ὑπὸ τὴν ἀπειλὴ τῶν ἐκ Μακεδονίας Τούρκων προσφύγων (μουχατζίρηδων), ἐγκατέλειψε τὰ χωριά του στὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης. Οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς καταφύγανε στὴ Μακεδονία, ὅπου ἐγκαταστάθηκαν 17.975 οἰκογένειες (71.187 ἄτομα). Οἱ πρόσφυγες αὐτοὶ ὑποφέρανε πολὺ ἀπὸ τὸ νοσηρὸ κλῖμα τῆς Μακεδονίας καὶ ἀρκετὲς χιλιάδες πέθαναν ἀπὸ ἑλονοσία[6].

Μεγάλη φθορὰ προκάλεσε ἐπίσης ὁ ἐκτοπισμὸς τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης καὶ τῶν παραλίων τῆς Προποντίδας, ποὺ διέταξε ἡ Κυβέρνηση τῶν Νεοτούρκων τὸ 1915. Οἱ ἐκτοπισμοὶ αὐτοὶ ἔγιναν κατ' εἰσήγηση τοῦ τότε ἀρχιστρατήγου τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ Γερμανοῦ Στρατηγοῦ Λίμαν φὸν Σάντερς, στὴν ἀρχὴ τοῦ Α' Εὐρωπαϊκοῦ Πολέμου, γιὰ λόγους ἀσφαλείας, γιατὶ οἱ Ἕλληνες θεωροῦνταν ὡς συμπαθοῦντες πρὸς τοὺς Συμμάχους τῆς Ἀντάντ. Ἡ μεταφορὰ τῶν πληθυσμῶν αὐτῶν στὰ ἐνδότερα τῆς Ἀνατολῆς ἔγινε ὑπὸ ἐξαιρετικὰ σκληρὲς συνθῆκες. Σύμφωνα πρὸς τὶς ἐκθέσεις τῶν Μητροπόλεων, ποὺ ὑποβλήθηκαν στὴν Κεντρικὴ Πατριαρχικὴ Ἐπιτροπὴ στὴν Πόλη[7], ποὺ ὀργάνωσε τὴν παλινόστησή τους μετὰ τὴν ὑπογραφὴ τῆς Ἀνακωχῆς τοῦ Μούδρου (30 Ὀκτωβ. 1918), εἶχαν ἐκτοπισθεῖ 483.212 (96.191 ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη καὶ 387.021 ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ Πόντου), ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐπέστρεψαν μόλις 200.000 (50.000 στὴ Θράκη καὶ 150.000 στὰ ἄλλα μέρη). Ὥστε ὁ ἐκτοπισμὸς αὐτὸς στοίχισε κάπου 280.000 ψυχές, ποὺ πέθαναν ἀπὸ τὶς στερήσεις καὶ τὶς κακουχίες.

Κατὰ καὶ μετὰ τὴ Μικρασιατικὴ καταστροφὴ τοῦ 1922 οἱ Τοῦρκοι χάλασαν πολλὰ ἑλληνικὰ χωριὰ καὶ σφάξανε τοὺς κατοίκους. Γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἀτόμων ποὺ χάθηκαν στὰ ἐνδότερα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοῦ Πόντου κατὰ τὴν τραγικὴ αὐτὴ περίοδο δὲν ὑπάρχουν, φυσικά, ἀκριβεῖς στατιστικές, ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς μπορεῖ νὰ ὑπολογισθεῖ σὲ τουλάχιστο 640.000.

Ἂν πάρει κανεὶς ὡς ἀφετηρία τὴν Τουρκικὴ στατιστικὴ τοῦ 1912 (βλέπε Παράρτημα στὸ τέλος), ποὺ δείχνει 1.984.280[8] Ἕλληνες στὰ βιλαέτια τῆς Εὐρωπαϊκῆς καὶ Ἀσιατικῆς Τουρκίας (πλὴν Κωνσταντινουπόλεως), ὅπου ὑπῆρχε ἰθαγενὴς ἑλληνικὸς πληθυσμός, καὶ ἀφαιρέσει τὸν ἀριθμὸ τῶν προσφύγων ἀπὸ Τουρκία (πλὴν Κωνσταντινουπόλεως), ποὺ ἀπογράφηκαν στὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴ Γενικὴ Ἀπογραφὴ τοῦ Πληθυσμοῦ τοῦ 1928 — δηλ.

---

6. Βλέπε «Ἔκθεσιν περὶ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ προσφύγων» (Ἐθνικὸν Τυπογραφεῖον, Ἀθῆναι, 1916), ποὺ δίνει λεπτομερεῖς ἀριθμοὺς κατὰ προέλευση καὶ τόπον ἐγκαταστάσεως.

7. Βλέπε «Τὸ Ἔργον τῆς Ἑλληνικῆς Περιθάλψεως» τοῦ Μιχ. Αἰλιανοῦ (Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν, Ἀθῆναι 1921), σσ. 33 - 53.

8. Πλὴν Βιλαετίου Ἀδάνων, ποὺ τὸ 1921 ὑπολογίστηκαν σὲ κάπου 10.000.

1.066.000 — φτάνει στὸ συμπέρασμα ὅτι, κατὰ τὸ διάστημα 1914 - 1923, ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Τουρκίας ἔχασε περίπου 920.000 ψυχές.

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

Οἱ Ἕλληνες τοῦ Πόντου ἀνέκαθεν ἀποτελοῦσαν ξεχωριστὸ τμῆμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, μὲ ἰδιαίτερο γλωσσικὸ ἰδίωμα καὶ διαφορετικὰ ἤθη καὶ ἔθιμα.

Κανένα ἄλλο τμῆμα τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς δὲν δοκιμάστηκε τόσο σκληρὰ κατὰ τὰ τραγικὰ χρόνια 1915 - 1922.

Σύμφωνα μὲ τὴν Τουρκικὴ στατιστικὴ τοῦ 1912, οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τοῦ Πόντου ἀνέρχονταν τότε σὲ 376.510[9], κατανεμημένοι ὡς ἑξῆς:

Βιλαέτι Τραπεζοῦντος		353.533
Βιλαέτι Σεβαστείας:		
Καζᾶς Καραχισσὰρ	14.250	
Καζᾶς Ἀμασείας	3.038	17.288
Βιλαέτι Κασταμονῆς:		
Καζᾶς Σινώπης		5.689
		376.510

Οἱ ἐκ Πόντου πρόσφυγες ποὺ καταφύγανε στὴν Ἑλλάδα μετὰ τὴ Μικρασιατικὴ καταστροφή, σύμφωνα μὲ τὴ Γενικὴ Ἀπογραφὴ τοῦ Πληθυσμοῦ τοῦ 1928, ἦσαν μόλις 182.169. Ἡ διαφορὰ ἐπὶ ἔλαττον (376.510 - 182.341) δείχνει τὴν τρομερὴ φθορὰ ποὺ ἔπαθε τὸ τμῆμα τοῦτο τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὰ ἐνδιάμεσα χρόνια.

Τοῦτο βέβαια ἐξηγεῖται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι, ἅμα ξέσπασε τὸ Κεμαλικὸ Κίνημα τοῦ 1919, ὁ Πόντος βρέθηκε ὁλότελα ἀποκομμένος ἀπὸ τὴν Πόλη καὶ ἀπὸ τὴν κατεχόμενη ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸ στρατὸ ζώνη τῆς Δυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Καθ' ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα τὰ ἑλληνικὰ χωριὰ τοῦ Πόντου βρίσκονταν ἐκτεθειμένα στὶς ἐπιθέσεις τῶν συμμοριῶν τοῦ αἱμοβόρου Ὀσμὰν Ἀγὰ τῆς Κερασούντας καὶ ἄλλων ἀρχηγῶν «τσετῶν». Μόνο μετὰ τὴν ὑπογραφὴ τῆς Ἀνακωχῆς τῶν Μουδανιῶν (11 Ὀκτωβρίου 1922), ποὺ τερμάτισε τὶς ἐχθροπραξίες μεταξὺ Κεμαλικῆς Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος, ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνηση ἐπέτρεψε τὴ μεταφορὰ τῶν Ποντίων στὴν Ἑλλάδα[10].

---

9. Ὁ Μητροπολίτης Τραπεζοῦντος Χρύσανθος, στὸ ὑπόμνημα ποὺ ὑπέβαλε στὴ Διάσκεψη τῆς Εἰρήνης στὸ Παρίσι τὸ 1919, τοὺς ἀνεβάζει σὲ 850.000, ἀριθμὸ προφανῶς ἐξογκωμένο. Ἀναφέρει ἐπίσης 200.000 Σταυριῶτες (Κρυπτοχριστιανούς), ποὺ εἶχαν ἐξισλαμισθεῖ παλαιότερα, μὰ διατηροῦσαν ἀκόμα, μυστικά, τὴ χριστιανική τους πίστη.

10. Ὁ γράφων τὶς γραμμὲς αὐτὲς ἐπόπτευσε στὴ μεταφορὰ αὐτή, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ

Στὴν πανωλεθρία τοῦ Πόντου πρέπει νὰ ὁμολογήσει κανεὶς ὅτι συνετέλεσε καὶ ἡ πολιτικὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος ἐπρότεινε στὴ Διάσκεψη τῆς Εἰρήνης στὸ Παρίσι τοῦ 1919 νὰ συμπεριληφθεῖ ὁλόκληρο τὸ Βιλαέτι τῆς Τραπεζοῦντος, ὅπου βρισκότανε ὁ ὄγκος τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τοῦ Πόντου, στὸ νέο Ἀρμενικὸ Κράτος πού, ὑπὸ τὴν ἔμπνευση τῆς Ἀμερικῆς, ἐπρόκειτο νὰ ἱδρυθεῖ στὴν Ἀνατολικὴ Μικρὰ Ἀσία. Ὅμως τὸ Ἐθνικὸ Συμβούλιο τῶν Ποντίων, πού εἶχε σχηματιστεῖ στὸ Μπατούμ, ἔστειλε τὸν ἀείμνηστο Μητροπολίτη Τραπεζοῦντος Χρύσανθο στὸ Παρίσι, γιὰ νὰ ὑποστηρίξει τὴν ἵδρυση ἀνεξάρτητου Κράτους τοῦ Πόντου (ὑπόμνημά του τῆς 2 Μαΐου 1919 πρὸς τὴ Διάσκεψη), ἐνῶ παράλληλα ἔγιναν συνεννοήσεις μεταξὺ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τοῦ Ἀρμενικοῦ Πατριαρχείου στὴν Πόλη γιὰ μιὰ ὁμοσπονδιακὴ ἕνωση, Αὐστρο-Οὐγγρικοῦ τύπου, Πόντου καὶ Ἀρμενίας[11]. Ἀργότερα ὁ Τραπεζοῦντος μετέβηκε στὴν Τιφλίδα καὶ τὸ Ἐριβὰν γιὰ νὰ διαπραγματευτεῖ τὴ σύναψη Ἑλληνο-Ἀρμενικῆς Ὁμοσπονδίας. Οἱ ἐνέργειες αὐτὲς ἐξόργισαν ἀκόμα περισσότερο τοὺς Τούρκους, πού καταδίκασαν τὸν Τραπεζοῦντος, ἐρήμην, σὲ θάνατο καὶ ἐνέτειναν μὲ ἰδιαίτερη μανία τὴν ἐξόντωση τῶν Ἑλλήνων τοῦ Πόντου[12].

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ

Ἡ ἐκρίζωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Τουρκίας πού ἔγινε, γιὰ νὰ τὸ ποῦμε ἔτσι, μπροστὰ στὰ μάτια μας, ἐπισκίασε κάπως τὴν τραγωδία τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ρωσίας, πού συνέβηκε κατὰ τὰ χρόνια 1917 - 1921.

Μέχρι τοῦ 1917, ὅταν ξέσπασε ἡ Ρωσικὴ Ἐπανάσταση, ζοῦσαν στὴ Ρωσία κάπου 750.000 Ἕλληνες — τὸν ἀριθμὸ αὐτό, τὸν μὴ ἀπολύτως ἐξακριβωμένο, ἔδωσε τὸ Πανελλήνιο Συμβούλιο τῶν «ἐν Ρωσίᾳ Ἑλληνικῶν πληθυσμῶν» στὴν Ἑλληνικὴ Ἀποστολή, πού στάλθηκε τὸν Ἰούλιο τοῦ 1919 στὴ Νότιο Ρωσία, γιὰ νὰ ὀργανώσει τὴν περίθαλψη καὶ μεταφορὰ στὴν Ἑλλάδα τῶν ἐκεῖ προσφύγων.

Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ στὴν Πόλη, ἐκτελώντας εἰδικὴ ἀποστολὴ ἐκ μέρους τῆς Ἑλληνικῆς Κυβέρνησης.

11. Γιὰ τὴν ἱστορία τῶν διαπραγματεύσεων βλέπε «Μέγα Ἑλληνικὸν Βιογραφικὸν Λεξικὸν» Βοβολίνη, Δ, σσ. 535 - 538, ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ἴων Στεφ. Δραγούμης». Σχετικὴ μελέτη εἶχε δημοσιέψει τὸ 1920 ὁ Δραγούμης στὸ περιοδικό του «Πολιτικὴ Ἐπιθεώρησις».

12. Ὁ Βρεταννὸς Γενικὸς Ἐπιτελάρχης, Στρατάρχης Sir Henry Wilson, ἀναφέρει στὸ Ἡμερολόγιό του, πὼς ὁ Βενιζέλος τοῦ ἐπρότεινε, τὸν Ἰούλιο τοῦ 1919, νὰ στείλει Ἑλληνικὸ στρατὸ στὴν Τραπεζοῦντα. Ἡ πρόταση ὅμως δὲν ἔγινε δεκτὴ ἀπὸ τὶς Μεγάλες Δυνάμεις (F.M. Sir Henry Wilson — His life & Diaries, II, 252).

Σύμφωνα πρὸς τὴν ἴδια πηγή, ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ρωσίας, πρὸ τοῦ 1917, ἦταν κατανεμημένος ὡς ἑξῆς:

1)	Ἀντικαύκασος	195.000
2)	Κυβερνεῖο Μαύρης Θάλασσας	35.000
3)	Κουμπάν, Τερέκ, Ντὸν καὶ Σταυροπὸλ	130.000
4)	Κριμαία	70.000
5)	Μαριοπὸλ	170.000
6)	Λοιπὴ Ρωσία	150.000
		750.000[13]

Οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτούς, ποὺ ἦσαν ἐγκατεστημένοι στὸν Καύκασο καὶ Νότιο Ρωσία, ἦσαν Ποντιακῆς καταγωγῆς καὶ εἶχαν καταφύγει στὴ Ρωσία κατὰ τοὺς διαφόρους Ρωσοτουρκικοὺς πολέμους τοῦ 19. καὶ 20. αἰώνα (1828 - 32, 1856 - 64, 1877 - 78 καὶ 1914 - 17), ζητώντας τὴν προστασία τοῦ Τσάρου, προμάχου τῆς Ὀρθοδοξίας. Οἱ παλαιότεροι μάλιστα εἶχαν χάσει τὴ γλώσσα τους — οἱ τῆς Μαριούπολης καὶ τῆς Κριμαίας ἦσαν ρωσόφωνοι, οἱ δὲ τῆς Τσάλκας (Γεωργίας) καὶ μέρους τῆς περιφερείας Κὰρς (Ἀρμενίας) τουρκόφωνοι ἢ ἀρμενόφωνοι.

Οἱ ὑπόλοιποι 150.000 ἦσαν κυρίως ἀπὸ τὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα, ποὺ, ἐγκατεστημένοι σὲ διάφορες πόλεις τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Ρωσίας, διατηρησαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν ἑλληνικὴ ὑπηκοότητα.

Στὸ Κουμπὰν καὶ στὸν Καύκασο (Γεωργία) οἱ Ἕλληνες ἦσαν ἄλλοι ἀστοί, ἄλλοι γεωργοί. Οἱ τελευταῖοι καλλιεργοῦσαν ὡς κολλῆγοι τὰ κτήματα τῶν Ρώσων καὶ Γεωργιανῶν μεγιστάνων ἢ ἦσαν καπνοκαλλιεργητὲς (περιφέρεια Σοχούμ).

Ὅταν ξέσπασε ἡ Ρωσικὴ Ἐπανάσταση, τὸ Μάρτη τοῦ 1917, ἕνα μεγάλο μέρος τῶν Ἑλλήνων τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Ρωσίας κατέφυγε στὰ λιμάνια τῆς Μαύρης Θάλασσας — τὴν Ὀδησσὸ καὶ τὸ Νοβοροσὶσκ — ζητώντας νὰ ἐπιβιβασθοῦν σὲ πλοῖα γιὰ νὰ πᾶνε στὴν Ἑλλάδα.

Στὸ Κουμπὰν οἱ γαῖες τῶν Ρώσων μεγιστάνων μοιράσθηκαν στοὺς Κοζάκους, ποὺ ἐκδίωξαν τοὺς Ἕλληνες καλλιεργητές.

Στὸν Καύκασο ἐπίσης, μετὰ τὴν ἀποχώρηση τοῦ Ρωσικοῦ στρατοῦ ἀπὸ τὸ Βιλαέτι τῆς Τραπεζοῦντος τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1917, ὁ Τουρκικὸς στρατὸς προήλασε καὶ ἀνακατέλαβε τὶς δυὸ ἐπαρχίες, τοῦ Ἀρδαχὰν καὶ τοῦ Κάρς, ποὺ ἡ Τουρκία εἶχε χάσει μετὰ τὸν Ρωσοτουρκικὸ πόλεμο τοῦ 1877 - 78. Ἔγιναν τότε σφαγὲς καὶ ἕνα μεγάλο μέρος τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ κατέφυγε στὸ Μπατούμ, ὅπου περίμενε πλοῖα γιὰ νὰ ζητήσει ἄσυλο στὴν Ἑλλάδα.

---

13. Βλ. Μ. Αἰλιανοῦ «Τὸ Ἔργο τῆς Ἑλληνικῆς Περιθάλψεως» (Γραφεῖον Τύπου Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, 1921, σελ. 88), ποὺ δίνει ὅλες τὶς λεπτομέρειες.

Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση ἔστειλε τότε μιὰ ἀποστολὴ κάτω ἀπὸ τὸν ἀείμνηστο Ν. Καζαντζάκη, γιὰ νὰ περιθάλψει τοὺς Ἕλληνες πρόσφυγες καὶ νὰ ὀργανώσει τὴ μεταφορά τους στὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἀποστολὴ μοιράσθηκε σὲ δύο — τὸ ἕνα κλιμάκιο, μὲ κέντρο τὸ Αἰκατερινοντάρ, ἐφρόντισε γιὰ τοὺς πρόσφυγες τοῦ Κουμπάν, τὸ δὲ ἄλλο, μὲ κέντρο τὴν Τιφλίδα, γιὰ τοὺς πρόσφυγες τῆς Γεωργίας καὶ λοιπῶν περιφερειῶν τοῦ Καυκάσου.

Σύμφωνα μὲ τὴ Γενικὴ Ἀπογραφὴ τοῦ Πληθυσμοῦ τῆς Ἑλλάδος τῆς 15ης Μαΐου 1928, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκ Ρωσίας προσφύγων ἀνερχόταν σὲ 58.526, ἐκ τῶν ὁποίων 47.091 ἀπὸ τὸν Καύκασο καὶ 11.435 ἀπὸ τὴ λοιπὴ Ρωσία.

Τί ἀπόγιναν οἱ λοιποί;

Σύμφωνα πρὸς μιὰ ἐπίσημη Σοβιετικὴ στατιστικὴ τοῦ 1926, ὑπῆρχαν τότε στὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση 213.800 Ἕλληνες. Συνεπῶς, ἂν ἀποδεχθοῦμε ὡς ἀκριβῆ τὸν ἀριθμὸ τῶν 750.000 Ἑλλήνων, ποὺ ὑπήρχαν στὴ Ρωσία πρὶν ἀπὸ τὴ Ρωσικὴ Ἐπανάσταση (ἀριθμὸ ποὺ ἔδωσε στὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση τὸ Συνέδριο τῶν Ἑλλήνων τῆς Ρωσίας, ποὺ συνῆλθε στὸ Ταϊγάνι τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1919), τότε προκύπτει ὅτι, κατὰ τὰ χρόνια 1917 - 1926, ἐχάθηκαν ἀπὸ τὶς κακουχίες, ἀσθένειες κλπ. κάπου 536.000 Ἕλληνες (750.000 - 214.000).

Ποιὰ ὑπῆρξε ἡ τύχη τῶν 213.800 ποὺ ἀπόμειναν;

Γνωρίζομε ἀπὸ τὴν ἐπίσημη ἔκθεση ποὺ ἔστειλε τὸ 1947 στὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση ὁ Ἕλλην Ἐπιτετραμμένος στὴ Μόσχα κ. Ἀλέξ. Σγουρδαῖος ὅτι, τὸ καλοκαίρι τοῦ ἔτους ἐκείνου, ἡ Σοβιετικὴ Κυβέρνηση ἐκτόπισε στὸ Καζαχστὰν τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας ὁλόκληρο τὸν ὑπόλοιπο Ἑλληνικὸ πληθυσμὸ τῆς Κριμαίας καὶ τοῦ Καυκάσου. Τοῦτο ἔγινε σύμφωνα πρὸς τὴν πολιτικὴ τῆς Σοβιετικῆς Κυβερνήσεως ν' ἀπομακρύνει ἀπὸ τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου, γιὰ λόγους ἀσφαλείας, τοὺς μὴ ρωσικοὺς πληθυσμούς. Εἶχαν προηγηθεῖ οἱ Τάταροι τῆς Κριμαίας καὶ οἱ Τσετσένηδες τοῦ Καυκάσου, ποὺ εἶχαν συμπράξει μὲ τοὺς Γερμανοὺς κατὰ τὴν προέλαση τοῦ Γερμανικοῦ στρατοῦ μέχρι Καυκάσου.

Κατὰ δημοσιογραφικὲς πληροφορίες ἐκ Μόσχας, ποὺ δημοσιεύθηκαν στὸν ἑλληνικὸ Τύπο τὴν 31 Ὀκτωβρίου 1963, βρίσκονταν τότε στὸ Καζαχστὰν περίπου 50.000 Ἕλληνες. Ἂν ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς εἶναι ἀκριβής, τότε βρίσκονται ἀκόμα σὲ διάφορα μέρη τῆς Ρωσίας (πλὴν Κριμαίας καὶ Καυκάσου) κάπου 164.000 Ἕλληνες (214.000 - 50.000), οἰκτρὸ ὑπόλοιπο τοῦ ἄλλοτε ἀνθηροῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ρωσίας.

ΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ

Ἡ μελέτη αὐτὴ δὲ θὰ ἦταν πλήρης, ἂν δὲν ἐκάναμε μνεία καὶ γιὰ τὴν ἀντίθετη πλευρά, δηλ. τὴ μετανάστευση τῶν Τουρκικῶν πληθυσμῶν, ποὺ ἐγκατέλειψαν τὰ Βαλκάνια κατὰ τὰ χρόνια 1912 - 1924 καὶ ἐπέστρεψαν στὴν Ἀνατο-

λική Θράκη καὶ τὴ Μικρὰ Ἀσία, ἀπ' ὅπου εἶχαν ὁρμηθεῖ μετὰ τὴν ἱστορικὴ μάχη τοῦ Κερμὲν (1371), ποὺ ἄνοιξε τὶς πόρτες τῆς Βαλκανικῆς Χερσόνησος στὸ Σουλτάνο Μουρὰτ τὸν Α'[14].

Ἡ παλίρροια αὐτὴ τῶν Τούρκων ἄρχισε κατὰ τὸ πρῶτο τέταρτο τοῦ 19. αἰ. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης οἱ ντόπιοι Τοῦρκοι τῆς Πελοποννήσου ἐγκατέλειψαν τὴν Ἑλλάδα καὶ ζήτησαν καταφύγιο στὴν Τουρκία. Τὸ ἴδιο συνέβηκε καὶ στὴν ἐπίσης ἐπαναστατημένη Σερβία. Τρία χρόνια μετὰ τὴν ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδας — τὸ 1833 — ἀναχώρησαν καὶ οἱ Τοῦρκοι τῆς Εὐβοίας, τῆς ὁποίας ἡ παράδοση εἶχε ἀργήσει.

Ἡ προσάρτηση τῆς Βοσνίας ἐκ μέρους τῆς Αὐστρουγγαρίας, τὸ 1908, εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴ μετανάστευση ἀρκετῶν χιλιάδων Βοσνίων Μουσουλμάνων στὴν Τουρκία.

Κατὰ καὶ ἀμέσως μετὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους πολλὲς χιλιάδες Τούρκων ἐγκατέλειψαν τὰ Μακεδονικὰ καὶ Θρακικὰ ἐδάφη, ποὺ εἶχαν καταλάβει οἱ στρατοὶ τῶν Βαλκανικῶν Συμμάχων. Οἱ περισσότεροι προέρχονταν ἀπὸ τὰ Σερβικὰ καὶ Βουλγαρικὰ τμήματα τῆς Μακεδονίας καὶ λιγότεροι ἀπὸ τὰ Ἑλληνικά.

Σύμφωνα μὲ τοὺς ἐπίσημους ἀριθμοὺς τοῦ Τουρκικοῦ Ὑπουργείου Προσφύγων, οἱ μεταναστεύσαντες στὴν Τουρκία Μουσουλμάνοι πρόσφυγες («μουχατζίρηδες», ὅπως τοὺς ὀνόμαζαν) κατὰ τὰ ἔτη 1912 - 20 ἀνῆλθαν σὲ 413.922, ἀπὸ τοὺς ὁποίους 143.189 ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα[15]. Ἡ εἰσροὴ αὐτὴ Μουσουλμάνων προσφύγων ἀπὸ τὰ Βαλκάνια ὑπῆρξε ἡ κυρία αἰτία τῆς ἐκδίωξης, τὸ 1914, μέρους τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη καὶ τὰ παράλια τῆς Δυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Ἡ κίνηση αὐτὴ συνεχίσθηκε καὶ μετὰ τὸν Ἑλληνο-Τουρκικὸ πόλεμο τοῦ 1919 - 22, ὁπότε, βάσει τῆς Συμβάσεως τῆς Λωζάννης περὶ ἀνταλλαγῆς τῶν ἑλληνοτουρκικῶν πληθυσμῶν (30 Ἰαν. 1923), ἀντηλλάγησαν 347.582 Τοῦρκοι, ποὺ εἶχαν ἀπομείνει στὴν Ἑλλάδα (Μακεδονία, Ἤπειρο, Θεσσαλία, Κρήτη καὶ Νησιὰ Αἰγαίου). Παρέμειναν μόνο οἱ Μουσουλμᾶνοι (Τοῦρκοι καὶ Πομᾶκοι) τῆς Δυτικῆς Θράκης, δυνάμει εἰδικῆς ἐξαιρέσεως, ὡς ἀντάλλαγμα γιὰ τὴν ἐξαίρεση τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὡς καὶ οἱ ἀλβανόφωνοι Μουσουλμᾶνοι τῆς Τσαμουριᾶς (Θεσπρωτίας), τῶν ὁποίων τὴν ἐξαίρεση δέχθηκε ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση ὑπὸ τὴν πίεση τῆς Ἰταλίας, δυνάμει εἰδικῆς δηλώσεως (τῆς γνωστῆς ὡς «Δήλωσις Κακλαμάνου»), ποὺ ἔγινε ἐνώπιον τῆς Διασκέψεως τῆς Λωζάννης.

---

14. Βλέπε τὸ περισπούδαστο ἄρθρο τοῦ Prof. Ömer Lütfi Barkan, «Les déportations comme méthode de peuplement et de colonisation dans l'Empire Ottoman» — Revue de la Faculté des Sciences Économiques de l'Université d'Istanbul, Octobre 1949 - Juillet 1950.

15. Βλ. Arnold Toynbee «Western Question in Greece and Turkey», p. 138

Πρέπει ἀκόμη νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἐπὶ Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ποὺ εἶχε ἰσλαμικὸ μᾶλλον παρὰ τουρκικὸ χαρακτήρα, γίνονταν δεκτοὶ Μουσουλμάνοι πρόσφυγες ἀπὸ οἱαδήποτε χώρα, ἀνεξαρτήτως καταγωγῆς καὶ γλώσσας — δηλ. Τοῦρκοι, Ἀλβανοί, Βόσνιοι, Κιρκάσιοι κλπ.

Ἡ ἐθνικιστικὴ ὅμως Τουρκία τοῦ Μουσταφᾶ Κεμάλ, ἔχοντας καθαρὰ τουρκικὸ χαρακτήρα, δέχεται μόνο τουρκόφωνους πληθυσμούς. Ἔτσι, δι' εἰδικῶν συμφωνιῶν ποὺ συνῆψε ἡ Τουρκία μὲ τὴ Ρουμανία καὶ τὴ Γιουγκοσλαυία μεταξὺ τῶν δύο Εὐρωπαϊκῶν πολέμων, ἔγιναν δεκτοὶ οἱ Τάταροι τῆς Δοβρουτσᾶς (Ρουμανία) καὶ οἱ Τοῦρκοι τῆς Γιουγκοσλαυικῆς Μακεδονίας, ὄχι ὅμως οἱ Ἀλβανοὶ τοῦ Κοσσυφοπεδίου καὶ οἱ σερβόφωνοι Μουσουλμάνοι τῆς Βοσνίας.

Ὅμοια συμφωνία ἔγινε ἐπίσης ἀργότερα μὲ τὴ Βουλγαρία, ὅπου παραμένουν ἀκόμα συμπαγεῖς Τουρκικοὶ πληθυσμοὶ στὴν Ἀνατολικὴ Ρωμυλία.

Δυνάμει τῶν συμφωνιῶν αὐτῶν προβλέπεται ἡ μετανάστευση κάπου ἑνὸς ἑκατομμυρίου Τούρκων ἀπὸ τὶς τρεῖς αὐτὲς χῶρες.

Α. Α. ΠΑΛΛΗΣ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Στατιστικὴ τῶν ἰθαγενῶν Ἑλληνικῶν πληθυσμῶν τῆς Τουρκίας κατὰ τὶς παραμονὲς τοῦ Α' Βαλκανικοῦ Πολέμου
(Τουρκικὴ στατιστικὴ τοῦ 1912)

	Βιλαέτι (Νομὸς) ἢ Ἀνεξάρτητο Σαντζάκι (Διοίκησις)	Ἕλληνες
1.	Νομὸς Κωνσταντινουπόλεως	364.459
2.	» Ἀδριανουπόλεως	366.363
3.	Ἀνεξάρτητο Σαντζάκι Δαρδανελλίων	32.830
4.	Νομὸς Ἰκονίου	87.021
5.	» Ἀϊδινίου	622.810
6.	» Ἀγκύρας	45.873
7.	» Προύσης	278.421
8.	» Τραπεζοῦντος	353.533
9.	» Σεβαστείας	99.376
10.	» Κασταμονῆς	24.919
11.	Ἀνεξάρτητο Σαντζάκι Νικομήδειας	73.134
	Σύνολον	2.348.739[16]
	Βιλαέτιον Κωνσταντινουπόλεως:	
	Εὐρωπαϊκὸ τμῆμα	290.002
	Ἀσιατικὸ »	74.457
		364.459

16. Δὲν περιλαμβάνονται οἱ Ἕλληνες τῆς Κιλικίας (Νομὸς Ἀδάνων), ποὺ ἦσαν περίπου 10.000.

Στὰ λοιπὰ βιλαέτια (Ἐρζερούμ, Μπιτλίς, Μούς, Μοαμουρέτελ-Ἀζίζ, Χάκκιαρι κλπ.), ὅπως καὶ στὶς ἀραβικὲς ἐπαρχίες (Συρία, Ἰράκ κλπ.) δὲν ὑπῆρχαν ἰθαγενεῖς πληθυσμοί. Οἱ ἀραβόφωνοι Ὀρθόδοξοι τοῦ Νομοῦ Ἀδάνων, ποὺ ἐξαρτοῦνταν ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο Ἀντιοχείας, δὲν ὑπήχθηκαν στὴν ἀνταλλαγή, θεωρηθέντες ὡς Ἄραβες.